

Gudmund Nystrand och hans knallkrutsbössor, några noteringar

Inledning och förutsättningar

1969 publicerade Axel Ekfeldt sin uppsats om det vapen, som vi idag med stor visshet tror oss veta vara det första i Sverige tillverkade slaglåsgeväret – nämligen Gudmund Nystrands knallkrutsbössa tillverkad år 1820 för friherren Mathias Alexander von Ungern-Sternberg vilken skrev sig till Äs i Julita socken.

I min egenskap av god vän med Axel så kom vi under åren att utbyta många tankar om diverse vapenhistoriska o. dito tekniska frågor. Axel hade i sin gedigna kunskapsbank några synnerliga favoritämnen – läderkanonen var ett, infanterivapenutvecklingen från tidigaste tid fram till 2000-talet ett annat, Helvig omslöt han varmt, och förstås – Gevärsfaktoriet, vilket under långliga tider kom att vara det helt överskuggande ämnet, och i detta senare stötte han ju förstås på det kunniga skrå av vapenmästare verksamma vid Gevärsfaktoriet samt annorstädes i Carl Gustafs stad. Granberg, Blomstrand, Marckman Gabrielsson, Nystrand var de stora namnen. Av dessa framstod den äldste - Gudmund Nystrand, som ”nydanaren”.

Gudmund Nystrand samt knallkrutsbössan

Då Knallkrutsbössan var en ”milstolpe” i svensk vapenhistoria så var den förstås känd i vida kretsar. Beskriven samt avbildad av ”resenären, uppfinnaren, krutmakaren” Pedro Nisser till Eskilstunamontern vid de svenska industriutställningarna i det fjärran Colombia under andra hälften av artonhundratalet. Utställd vid Svenska Jägarförbundets utställning – Stockholmsutställningen 1897. Beskriven av tidigare ägaren Fil. dr Harald Nilsson – Några kemiska synpunkter på eldvapnens utveckling (Svenska Vapenhistoriska Sällskapets Skrifter, 1963) samt av Alm i Eldhandvapen II 1934 och i några uppsatser av bergsingenjören, friherre Elias Hermelin. I ett författaren tillhörigt originalmanuskript av kommendörkaptenen, bergsingenjör Yngve Rollof finns den avhandlad samt förstås i smärre uppsatser av skilda författare.

Frågor som Axel många gånger hade ställt var förstås om fler vapen med ”knallkrutslås” hade tillverkats och då förstås med följdfrågorna hur många – fanns dessa vapen bevarade och i så fall - var? Och hur vad det möjligt att man ”i lilla Carl Gustafs stad” 6 år före Åkersteins inledande slaglås försök, 13 år före flottans införande av slaglåsgeväret och 20 år före arméns dito hade kunnat tillverka knallkrutsvapen av senaste ”snitt?” På vilka vägar hade de nya impulserna letat sig fram till en liten provinsieell landsortsstad i det avlägsna kyliga Norden?

Herren till Äs var en konnässör av förnämliga jaktvapen och det var förstås till kretsen av ev. efterlevande frågorna skulle ställas. Huruvida Axel hade den möjligheten låter undertecknad vara osagt.

Sedan gammalt var förutom knallkrutsbössan ytterligare vapen kända ur den ursprungliga Ungern-Sternbergiska vapensamlingen. Det var bl. a. den s.k. ”Brådöd” vilken fanns med vid auktionen 1923 efter framlidne jägmästaren E G:son Hjort. Vapnet finns idag i Kungl. Livrustkammaren.

40. Brådöd. Pipan, gammal, har följande inskription: »Had jag syftar uppå jag hastigt dödar och fäller. Intet undslippa kan ähr krutet och slyten man snäller. Hvad jag syftar uppå det måste strax stupa och falla. Brådöd är mitt namn så brukar min herre mig kalla.» Läsen knall, med »*Gmd Nystrand*». Halvstock med en silverplåt, på vilken står »*M. A. von Ungern 1825*». Denna

bössa tillhörde Baron Martias Alex. von Ungern-Sternbergs samling. Efter hans död 1826 köptes hon av morfar. Sålades på auktion å Krusenhof 1836 till Baron Konrad Ribbing på Mauritsholm, bortbyttes av honom för en älghud till Kammarjunkaren G. A. v. Yhlen på Ollonö, ärvdes av hans far, Fiskeriintendenten Gerh. v. Yhlen, som skänkte henne till unge Baron Tomas Funck på Bolltorp, av vilken jag tillbytte mig henne för en simpel enkelbössa år 1876, genom bemedling av hans svåger, min ungdomsvän Baron Carl Henr. Lagerfelt på Skölstad. Huggpipan till *Brådöd*, med påskrift å fodralet, hade jag gömt från Krusenhof. Efter 40 år kommo bössa och huggpipa således åter tillsammans.

Vid samtal med Sven Lord – framstående kännare av framförallt äldre vapen och i synnerhet äldre jaktvapen berättade han att bland den efterlämnade kvarlåtenskapen på Stora Djulö 1826 efter von Ungern-Sternberg så fanns även en dubbelbössa med knallkrutslås, huruvida den bössan bevarats till våra dagar är mig obekant.

I mars månad 1985 uppenbarades ytterligare en knallkrutsbössa av Gudmund Nystrand – den s.k. Björnlundabössan.

Axel hade i slutet av 90-talet överlämnat en tjock mapp till mig med diverse material samt lista med prioriterade angelägenheter – eller som han uttryckte det - ”det här tycker jag att du skall titta på”. Här fanns bl.a. fotografier på ytterligare en knallkrutsbössa – ett vapen som Axel berättat om hösten 1991

Resonemang – likheter, distinktioner och synpunkter

Jag avser att avhandla följande vapen ett och ett samt sammantaget:

Knallkrutsbössan, den ursprungliga	av Axel benämnd nr. 1	
Knallkrutsbössan el. ”Björnlundabössan”	”	2
Knallkrutsdubbelbössan	av mig benämnd	3
Bössa ”Brådöd”	av Axel benämnd	4
Knallkrutsbössan (1991)	av mig benämnd	5

Med avseende på bössa nr. 4 ”Brådöd” har Ekfeldt lämnat en anmärkning – se nedan.

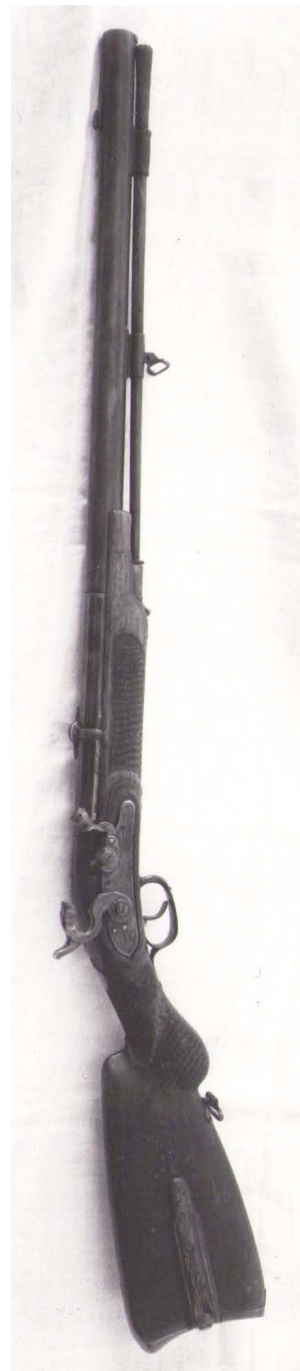
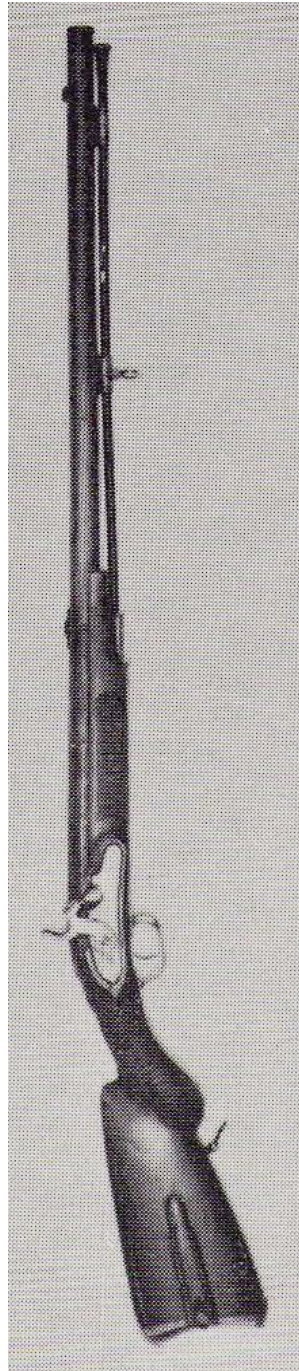
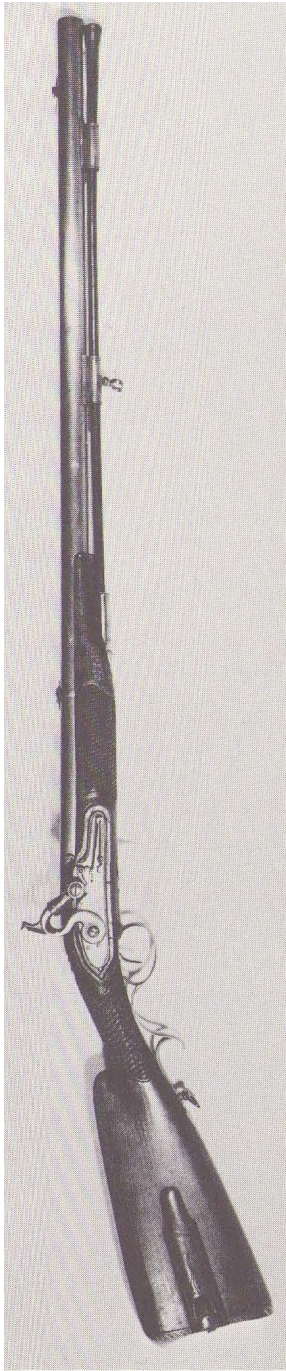
Kb nr. 1 - Då många läsare är förtrogna med Nystrand samt hans knallkrutsbössa (nr.1) hänvisar jag till Axels examination med avseende på nämnda vapen.

Kb nr. 2 - Efter att jag har gått igenom Axels uppmätning, skisser och rapport avseende Knallkrutsbössa nr. 2 så kan jag konstatera att vapnet huvudsakligen avviker från knallkrutsbössa nr. 1 med detta vapens avsaknad av pistolkolv. Knallkrutsbössa nr. 1 har dock en rudimentär pistolkolv i den vertikala nedböjningen/kurvaturen av varbygelns förlängning.

Kb nr. 3 – Ej tillgänglig!

B nr. 4 – ”Brådöd” och Kb nr. 5 – har ekvivalent konfiguration med Kb nr. 2 samt avviker mot Kb nr. 1 med dennas avsaknad av pistolkolv (se ovan). B nr. 4 – ”Brådöd” avviker från nr:ris 1, 2, 3 och 5 genom att den har slaglås.

Om ”Brådöd skriver Ekfeldt – ”Denna (pipan, min anm.) har med säkerhet tillhört ett äldre vapen som haft flintlås. Nystrand har ersatt flintlåset med ett slaglås. Men sannolikt är även stocken jämte beslagen av Nystrands tillverkning”.

Från vänster – Knallkrutsbössa nr. 1- Bössa nr.4 "Brådöd" – Knallkrutsbössa nr. 5. Fotografierna visar serielika vapen mao en tydlig formmässigt definierad familj av en mästare.

Som bilderna visar så är vapnen mycket vackra, är synnerligen tilltalande, välgjorda, ser en aning tunga och massiva ut för att vara

hagelvapen. Stockarna ser mer ut som att tillhöra välskjutande kulgevär med tung pipa – också något att fundera över!

Men som jag själv vill uttrycka det på bästa sätt i egenskap av rutinerad skytt – dessa vapen skulle jag vilja skjuta med!

Bössa nr. 5 – Efter omändring till slaglås bevarades de huvudsakliga delarna av den gamla knallkrutslåset

Måhända kan orden ”ekvivalent konfiguration” störa eller stöta någon läsare, men jag menar att den lilla detaljskillnad som ändå finns, ett exempel – siktesplaceringen – siktena är longitudinellt förskjuta med längre eller kortare visirlinje, är helt försumbar för sammanhanget, små skillnader finns i övrigt mellan patentsvansskruvarna, piporna, rörkorna, fångtappsstöden, hanarna m.m. – Vapen nr. 1 är förmodligen en separat beställning 1819, en önskan att få prova den nya tekniken eller om man så vill en beställning på prov av någonting helt nytt som i det här fallet de facto utfallit till högsta belåtenhet hos beställaren. Beställaren har i sin följande beställning återkommit om en önskan om ändring/tillägg/optimering i vissa vitala detaljer där tillägget av pistolkolven kan vara en detalj. Vapen nr. 1, 2, 4 o. 5 uppvisar mellan sig smärre distinktioner men torde vara en direkt serielik (serietillverkad) leverans dock utan att uppvisa den exakta likheten som partillverkade vapen uppvisar.

Frågan ställdes också - på vilka vägar hade de nya impulserna letat sig fram till en liten provinsieell landsortsstad i det avlägsna Sverige ? Knallkrutstekniken och knallkrutsvapnen hade utvecklats och tillverkats långt från vårt lilla land – London, Paris, Liége, Dundee var några av platserna. Fabrikanter som Jean Lepage och Joseph Manton var väl förfarna i den nya tekniken och tillverkade fantastiska vapen.

Alm skriver – ”Här i Sverige skall den första knallkrutsbössan ha tillverkats av Gudmund Nystrand i Eskilstuna år 1819 på beställning och enligt instruktion av Mathias Alexander von Ungern-Sternberg”.

Jag vill nog tro att Alm hade ganska rätt – att det var beställaren själv som traderat de nya rönen till Nystrand, en uppfattning som även omfattades av Axel. Då vi också vet att Herren till Äs var en vittberest man – bl.a. varit ackrediterad som sändebud i Frankrike så torde nog Alms uppfattning även framgent få gälla som den troliga.

Slutsats

Av ovanstående torde man då kunna konstatera att Nystrand har tillverkat ett antal knallkrutsvapen avsedda för jakt. Hur många som tillverkades har vi idag en viss aning om. Om vapen nr.4 ”Brådöd” skriver Ekfeldt – ”Denna (pipan, min anm.) har med säkerhet tillhört ett äldre vapen som haft flintlås. Nystrand har ersatt flintlåset med ett slaglås.”

Med avseende på ”Brådöd” finns förstås flera scenarior där det ena kan vara lika troligt som det andra:

- a.* - Kanske var det så att ”Brådöd” redan sedan ett antal år fanns i Ungern-Sternbergs ägo och var ett välskjutande favoritvapen (försett med flintlås) varför han beställde ytterligare vapen med samma konfiguration men försedda med knallkrutslås – kanske ”Brådöd” även var förlaga (i sin konfiguration till Kb nr. 1). Vapnet kanske också behöll sitt flintlås i egenskap av ett väl fungerande favoritvapen men det är förstås också tänkbart att det fått ett knallkrutslås vilket senare bytts mot det modernare

slaglåset. Hur uttyder vi passusen – *Låsen knall, med "Gmd Nystrand"* – i den gamla auktionskatalogen

- b. – Kanske "nyttillverkades" "Brådöd" med användandet av en äldre pipa anpassad till ny stock o. övriga attribut?
- c. Scenario/varianterna/ är legio och kan alltså ha tagit sig många uttryck – till vilka författaren överlåter åt benägne läsaren att fundera över!

Med avseende på hur vi väljer att hantera "Brådöd" så kan vi konstatera att Nystrand kom att tillverka åtminstone 4 – 5 st knallkrutsbössor.

Författarens slutord

Föreliggande uppsats skall läsas som den eller de noteringar de är. Uppsatsens syfte är att redovisa det antal knallkrutsvapen (vilka jag själv känner till) som tillverkats av Nystrand. Kanske kan ytterligare något "Nystrandsvapen" med knallkrutslås uppenbara sig – vad vet jag. Om knallkrutslåsens funktion får läsas om i annan tillgänglig vapenhistorisk o. vapenteknisk litteratur. Framtiden får utvisa om det finns anledning att återkomma i ämnet. Då knallkrutstekniken går tillbaka på Forsyths patent nr 3032 från 1807 så avslutar vi med minnestavlan i Towern.

To the Memory of the Reverend
ALEXANDER JOHN FORSYTH
M.A., LL.D.

Minister of Belhelvie
Aberdeenshire

In 1805 he conducted experiments
in the Tower under the Master
General of Ordnance and in 1807
invented the percussion system
which was adopted by the
British Army in 1839

This Tablet was erected
in 1929 by admirers of his
Genius

Tack till Sven Lord för alltid givande vapenhistoriska samtal. Vi kommer även i framtiden att ha mycket att avhandla.

Claes-Göran Ros

Källförteckning:

Otryckt material

1. Egen forskning
2. Axel Ekefeldts 1996 överlämnade underlag
3. Utbyte av tankar samt information av Sven Lord

Dito tryckt

4. Gudmund Nystrands knallkrutbössor No 1 – Skånes Vapenhistoriska förening – Meddelande Nr 139, 1983.
5. Eskilstuna Museers årsbok 1969
6. Fil. dr Harald Nilsson – Några kemiska synpunkter på eldvapnens utveckling (Svenska Vapenhistoriska Sällskapetets Skrifter, 1963)
7. Olle Cederlöf – Slaglåsens introduktion i svenska försvarsmakten. Svenska Vapenhistoriska Sällskapetets Skrifter, Nya serien XI, Stockholm 1968

Utgåva 2 – 23 september 2012